

Krzysztof Warchalowski
Warszawa

**Prawnokarna ochrona wolności religijnej w Polsce
w latach 1932-1997**

Wstęp

Wolność sumienia i wyznania jest jednym z podstawowych dóbr prawnych, a jego praktyczna realizacja stanowi poważny miernik stopnia demokratyzacji życia społecznego w państwie. Istota tego prawa sprowadza się do swobody posiadania określonych poglądów i wierzeń o charakterze religijnym, jak też do posiadania światopoglądu areligijnego. Prawo to ma w Polsce – podobnie jak w wielu państwach demokratycznych – charakter wartości konstytucyjnej. Zgodnie z art. 53 Konstytucji RP wolność sumienia i wyznania niesie w sobie “wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie swojej religii poprzez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują”. Także ratyfikowane przez Polskę międzynarodowe konwencje praw człowieka gwarantują szczególną pozycję wolności sumienia i religii. Stąd celem polskiego ustawodawcy jest nie tylko zapewnienie tego prawa, ale także jego prawna ochrona zgodna z międzynarodowymi standardami realizowanymi przez państwa o ugruntowanej demokracji.

Pojęcie prawa do wolności sumienia i wyznania w latach powojennych uległo zarówno prawnemu, jak też językowemu wynaturzeniu. Penalizacja wielu czynów w imię wolności religijnej sprowadzała się ostatecznie do programowego narzucania społeczeństwu światopoglądu materialistycznego przez totalitarne państwo doby realnego socjalizmu. Światopoglądowa indoktrynacja oparła się na kampanii zwalczania Kościoła katolickiego oraz dyskryminowaniu ludzi wierzących. Z tych racji zagadnienia związane z wolnością religijną, a zwłaszcza jej prawną ochroną, stały się przedmiotem wielu debat i społecznej dyskusji nie pozbawionej emocji.

Prawo do wolności sumienia i wyznania z istoty rzeczy podlega prawnej ochronie głównie na kanwie prawa karnego. Ochrona ta znajduje odzwierciedlenie przede wszystkim w *Kodeksie karnym* z 6 sierpnia 1997 r. W celu lepszego zrozumienia kierunków transformacji związanej z prawnokarną ochroną wolności religijnej w Polsce zagadnienie to przedstawione zostanie w zestawieniu z analizą analogicznych unormowań prawnych zarówno okresu Polski Ludowej, jak i czasów II Rzeczypospolitej, zwłaszcza że obecnie polskie prawodawstwo nawiązuje do tradycji okresu międzywojennego. Analizie poddane zostały przepisy *Kodeksu karnego* z 15 lipca 1932 r., Dekretu Rady Ministrów z 5 sierpnia 1949 r. *o ochronie wolności sumienia i wyznania*, *Kodeksu karnego* z 19 kwietnia 1969 r. oraz aktualnie obowiązującego *Kodeksu karnego* z 6 sierpnia 1997 r.

1. Okres II Rzeczypospolitej

Podstawowym aktem prawnym kryminalizującym czyny godzące w uczucia religijne był w okresie międzywojennym *Kodeks karny* z 15 lipca 1932 r.¹ Rozdział XXVI zatytułowany “Przestępstwa przeciw uczuciom religijnym” zawierał trzy artykuły grożące sankcjami za przestępstwa przeciwko wolności religijnej.

Pierwszym z nich był przepis wynikający z art. 172 “Kto publicznie Bogu bluźni, podlega karze do lat 5”. Warto zauważyć, że czyn przestępny, zgodnie z brzmieniem artykułu, godził w uczucia religijne w sposób pośredni. Bezpośrednie oddziaływanie czynu

¹ Dz. U. Nr 60, poz. 571.

skierowane było nie na znieważenie uczuć religijnych, lecz na znieważenie Boga, co mogło naruszyć uczucia religijne innych osób. Pojęcie Boga prawodawca rozumiał zarówno w ujęciu deistycznym, traktującym Absolut jako abstrakcyjne uobecnienie Istoty Najwyższej pojmowanej jednak zawsze osobowo (w przeciwieństwie do panteizmu), jak też w ujęciu religijnym wypływającym z rozumienia Boga w różnych prawnie uznanych wyznaniach, a więc: Jahwe, Allah, Trójca Św. itp.

Czyn przestępny polegał w tym przypadku na bluźnieniu Bogu. Należało przez to rozumieć słowne lub symboliczne, zawierające obelżywą treść i formę, naruszenie czci należnej Bogu. Ustawodawca nie utożsamiał przy tym bluźnienia z zaprzeczaniem istnienia Boga. Manifestacja ateizmu oparta na przedmiotowych argumentach nie była pojmowana jako chęć znieważenia Istoty Najwyższej ani dotknięcia uczuć religijnych innych osób, ale przejaw własnych areligijnych poglądów. Ponadto wspomniany czyn musiał mieć charakter publiczny, a więc zostać dokonany w miejscu umożliwiającym zapoznanie się z enuncjacją większej ilości osób. Mógł to być zatem czyn polegający na rozpowszechnianiu pism, druków i innych wizerunków bluźniących Bogu. Przy tym czyn ten, aby spełnić ustawowe znamiona przestępstwa, nie musiał wywoływać publicznego zgorszenia, czyli negatywnych odczuć osób trzecich².

Drugi przepis zawarty w art. 173 miał na celu prawną ochronę wyznań i wierzeń religijnych: "Kto publicznie łży lub wyszydza uznane prawnie wyznanie lub związek religijny, jego dogmaty, wierzenia lub obrzędy albo znieważa przedmiot jego czci religijnej lub miejsce przeznaczone do wykonania jego obrzędów religijnych podlega karze więzienia do lat 3".

Zgodnie z powyższym, aby związek religijny podlegał prawnej ochronie, musiał być prawnie uznany przez państwo zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa. Przedmiotem ochrony przepis uchylił:

- 1) wierzenia danego związku religijnego – wszystkie artykuły wiary, na których opiera i rozwija się życie religijne związku;
- 2) przedmioty czci religijnej – to wszystko, co wiąże się z kultem religijnym. Ochroną objęte zostały nie tylko przedmioty prze-

² J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1932, s. 270.

znaczone do kultu religijnego w sposób bezpośredni, jak relikwie czy hostia, ale także obrazy, figury, emblematy religijne, wyobrażenia sztuki plastycznej i inne;

3) miejsca przeznaczone do wykonywania obrzędów religijnych – generalnie były to tzw. trwałe miejsca przeznaczone do sprawowania kultu religijnego, jak kościoły czy kaplice. Jednak pojęciem tym ustawodawca obejmował wszystkie miejsca przeznaczone do innego celu, gdzie zgodnie z prawem w danym czasie miały miejsce akty kultu religijnego. Takim miejscem mógł być plac lub ulica przed figurą, gdzie odbywało się nabożeństwo, lub sala szkolna, w której odprawiana była msza św. Miejsce to przestawało być miejscem kultu z chwilą przywrócenia dla zwykłych celów i po usunięciu cech religijnych (zasłonięcie ołtarza, wyniesienie obrazów itp.).

Trzeci i ostatni artykuł tego rozdziału (art. 174) miał na celu prawną ochronę czynności religijnych: “Kto złośliwie przeszkadza publicznie, zbiorowemu wykonywaniu aktu religijnego uznanego prawnie wyznania lub związku religijnego, podlega karze aresztu do lat 2”.

Przestępstwo wskazane w artykule musiało być wymierzone w “akt religijny”. Chodziło w tym przypadku nie tylko o akty kultu religijnego, ale o wszystkie czynności o charakterze religijnym (pogrzeby, procesje, wspólne modlitwy). Przestępny charakter czynu polegał na przeszkadzaniu. Jest to takie zachowanie, które chwilowo lub przez dłuższy czas uniemożliwia bądź utrudnia realizację zamierzonego celu. W tym przypadku zakłócenie czynności religijnych mogłoby się dokonać np. poprzez bójkę, nieprzystojne zachowanie, okrzyki, gwizdy, wywołanie zbiegowiska. Dodatkowo czyn ten musiał być złośliwy, a więc dokonany z zamiarem dokuczenia w celu zrobienia przykrości innym.³

2. Okres Polski Ludowej

2.1. Dekret z 5 sierpnia 1949 r.

W dniu 5 sierpnia 1949 r. Rada Ministrów wydała dekret zatwierdzony przez Radę Państwa *o ochronie wolności sumienia*

³ L. Peiper, *Komentarz do kodeksu karnego*, Kraków 1936, s. 362.

*i wyznania*⁴. Akt ten uchylał przepisy zawarte w rozdz. XXVI *Kodeksu karnego* z 15 lipca 1932 r. dotyczące przestępstw przeciwko uczuciom religijnym⁵. Dekret wprowadzał szereg nowych typów przestępstw, stając się ewidentnie środkiem stosowanych na szeroką skalę represji wobec ludzi wierzących, a zwłaszcza Kościoła katolickiego. Represje z powodu przekonań religijnych objęły wielu duchownych i wiernych. Należy bowiem zdać sobie sprawę, że okres stalinizmu, w którym wydano dokument, to czas wzmożonego terroru w polityce wewnętrznej państwa, mającego na celu osiągnięcie przez władze komunistyczne pełnej kontroli ideologicznej i politycznej nad społeczeństwem. Walka z religią prowadzona była w sposób bezwzględny, przy wykorzystaniu do tego celu także środków prawnych. Prof. A. Wąsek zauważa, że wydanie dekretu przez polskie władze pozostawało w ścisłym związku z ogłoszeniem przez papieża Piusa XII dekretu przewidującego karę ekskomuniki dla wszystkich katolików, którzy świadomie i dobrowolnie należeliby do partii komunistycznej, czytali komunistyczne pisma lub uprawiali propagandę⁶.

Dekret penalizował 13 czynów uznanych jako przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania:

- 1) ograniczanie obywatela ze względu na jego przynależność wyznaniową lub bezwyznaniowość (art. 2),
- 2) zmuszanie lub bezprawne powstrzymywanie innych od udziału w czynnościach lub obrzędach religijnych (art. 3),
- 3) odmowa udostępnienia obrzędu lub czynności religijnej z powodu działalności lub poglądów politycznych, społecznych albo naukowych (art. 4),
- 4) obraza uczuć religijnych poprzez publiczne znieważanie przedmiotu czci religijnej lub miejsc przeznaczonych do wykonywania obrzędów religijnych (art. 5),
- 5) nawoływanie lub pochwalanie waśni na tle religijnym (art. 6),

⁴ Dz. U. Nr 45, poz. 334.

⁵ Zob. J. Bafia, L. Hohberg, M. Siewierski, *Ustawy karne PRL. Komentarz*, Warszawa 1965, s. 143-151.

⁶ A. Wąsek, *Przestępstwa przeciwko przekonaniom religijnym de lege i de lege ferenda*, PiP 1997 nr 7, s. 27-28.

6) publiczne wyszydzanie grup lub poszczególnych osób z powodu przynależności wyznaniowej, przekonań religijnych lub bezwyznaniowości (art. 7 § 1),

7) naruszenie nietykalności fizycznej z powodu przekonań religijnych lub bezwyznaniowości (art. 7 § 2),

8) każdy czyn przestępny skierowany przeciwko grupie lub poszczególnej osobie z powodu przekonań religijnych lub bezwyznaniowości (art. 7 § 3),

9) nadużycie lub czynienie przygotowań do nadużycia wolności sumienia i wyznania w celach wrogich ustrojowi Rzeczypospolitej Polskiej (art. 8),

10) nadużycie wolności wyznania w celu osiągnięcia korzyści osobistej, majątkowej lub innej, wyzyskiwanie ludzkiej łatwowierności przez szerzenie fałszywych wiadomości lub wprowadzanie w błąd innych osób przez oszukańcze lub podstępne czynności (art. 9),

11) udział w porozumieniu mającym na celu popełnienie jednego z wyżej wymienionych przestępstw (art. 10),

12) nieprzeciwdziałanie wbrew swemu obowiązkowi popełnieniu przestępstw wymienionych w dekreście (art. 11),

13) nawoływanie, zachęcanie, publiczne pochwalanie czynów określonych w dekreście (art. 12).

Na uwagę zasługuje także wysokość kar, do dożywotniego więzienia i kary śmierci włącznie. Ponadto za przestępstwa przewidziane w powyższym dekreście sąd mógł orzec dodatkowo utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych (art. 13).

Największe represje na mocy omawianego dekretu miały miejsce do czasu "Poznańskiego Czerwca" 1956 r. Od tego momentu prawo karne i wymiar sprawiedliwości utraciły w znacznej mierze elementy okrucieństwa, a sam dekret był dalej stosowany, ale o wiele bardziej wstrzemięźliwie⁷. Dekret *o ochronie wolności sumienia i wyznania* obowiązywał przez 20 lat do 1969 r.

⁷ A. Wąsek, *Ochrona uczuć religijnych w prawie karnym*, w: *Prawo wyznaniowe*, red. H. Misztal, Lublin 2000, s. 252.

2.2. Kodeks karny z 19 kwietnia 1969 r.

Na mocy ustawy z dnia 19 sierpnia 1969 r. stracił moc obowiązującą dekret *o ochronie wolności sumienia i wyznania* z 1949 r. Prawo do wolności sumienia i wyznania zostało otoczone ochroną prawnokarną w rozdziale XXVIII (art. 192-198) *Kodeksu karnego* z 1969 r. zatytułowanym „Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania”⁸. Chociaż większość zawartych w tym rozdziale przepisów została zaczerpnięta z uchylonego dekretu, to jednak znacznemu złagodzeniu uległy sankcje. Kodeks nie przejął też z dekretu karalności przygotowania i nieprzeciwdziałania oraz nawoływania lub zachęty do przestępstw przeciwko wolności sumienia i wyznania. Podobieństwo sformułowań znajduje się w następujących dyspozycjach k.k.: art. 192 (do art. 2 dekretu), art. 193 (do art. 7 dekretu), art. 194 (do art. 8 dekretu), art. 195 (do art. 9 dekretu), art. 196 (do art. 3 dekretu), art. 197 (do art. 5 dekretu)⁹. Kodeks karny z 1969 r. stypizował 9 przestępstw przeciwko wolności sumienia i wyznania:

- 1) dyskryminacja wyznaniowa (art. 192),
- 2) lżenie z powodu bezwyznaniowości lub przynależności wyznaniowej (art. 193 § 1),
- 3) czynna napaść z powodu bezwyznaniowości lub przynależności wyznaniowej (art. 193 § 2),
- 4) nadużywanie wolności sumienia i wyznania na szkodę interesów PRL (art. 194),
- 5) wykorzystywanie łatwowierności w sprawach wiary (art. 195),
- 6) zmuszanie do praktyk religijnych lub do ich niepodejmowania (art. 196),
- 7) przeszkadzanie obrzędowi żałobnym, profanacja zwłok (art. 197 § 1),
- 8) ograbianie zwłok i grobów (art. 197 § 2),
- 9) obraza uczuć religijnych (art. 198).

⁸ Zob. B. Reiner, M. Staszewski, *Zagadnienie wolności sumienia i wyznania w projekcie k.k.*, PiP 1963 nr 8/9, s. 338-343.

⁹ I. Andrejew, W. Świda, W. Wolter, *Kodeks karny z komentarzem*, Warszawa 1973, s. 570.

Według oficjalnych statystyk w latach 1970-1984, a więc przez piętnaście lat obowiązywania kodeksu, największa liczba skazań dotyczyła dwóch przestępstw: ograbiania zwłok i przeszkadzania obrzędowi żałobnym (art. 197). Odnotowano też dużą liczbę wyroków za zmuszanie do praktyk religijnych (art. 196). Powyższe dane wskazują jednak, że skazania te nie były rzetelnie liczone, a wręcz stawały się przedmiotem propagandowej manipulacji. Za przestępstwo nadużywania wolności sumienia i wyznania na szkodę interesów PRL sądy skazywały dziesięciokrotnie¹⁰. Była to szczególna postać sprzeniewierzenia się wolności sumienia i wyznania – jak stwierdzają komentatorzy kodeksu – wynikająca z faktu, że pewne środowiska wśród hierarchii kościelnej, nie chcąc pogodzić się z obecną rzeczywistością, nadużywały zagwarantowanych swobód konstytucyjnych w zakresie funkcji i czynności religijnych ze szkodą dla interesów Ludowego Państwa¹¹.

Mimo represyjnego charakteru przepisów dotyczących wolności sumienia i wyznania następowała coraz większa wstrzeźliwość w ich rygorystycznym stosowaniu. W miarę utraty akceptacji społecznej władza komunistyczna PRL zmieniała postawę wobec ludzi wierzących i Kościoła katolickiego, widząc w tym możliwość uzyskania stabilizacji. Jednak powstanie “Solidarności” i następujące zmiany w Europie Wschodniej nieuchronnie przybliżały koniec pewnej epoki. Przejawem tych zmian było m. in. uchwalenie trzech tzw. “ustaw majowych” z 17 maja 1989 r.: *o ubezpieczeniu społecznym duchownych, o gwarancjach wolności sumienia i wyznania oraz o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w PRL*¹². Na mocy tej ostatniej uchylone zostały przepisy art. 194 i 195 k.k.¹³

¹⁰ Zob. S. Leleń, *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania*, w: *System prawa karnego. O przestępstwach w szczególności*, red. I. Andrejew, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1989, s. 140; S. Flasiński, T. Stępień, *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania w świetle orzecznictwa SN*, “Problemy Praworządności” 1(1986), s. 28-34.

¹¹ J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1987, s. 203.

¹² Dz. U. Nr 29, poz. 154-156.

¹³ A. Wąsek, *Przestępstwa...*, s. 29.

3. Okres III Rzeczypospolitej

3.1. Kodeks karny z 6 sierpnia 1997 r.

Od 1987 r. prowadzono intensywne badania nad reformą polskiego prawa karnego. Powołana w tym celu Komisja Reformy Prawa Karnego przygotowała w latach 1991-1994 kolejne wersje projektu nowego kodeksu karnego, który w ostatecznej wersji został uchwalony w dniu 6 sierpnia 1997 r.¹⁴

W rozdziale XXIV określona została odpowiedzialność karna za przestępstwa naruszające zagwarantowaną w Konstytucji wolność sumienia i wyznania. Zmiana miejsca w strukturze części szczególnej tego rozdziału w porównaniu do poprzedniego kodeksu świadczy o randze i znaczeniu wolności sumienia i wyznania jako podstawowego dobra prawnego. Kodeks karny z 1997 r. przejął z poprzedniego kodeksu kilka typów przestępstw, wprowadzając jednak zmiany w ich określeniu, których celem było zaakcentowanie odmiennej aksjologii leżącej u podstaw tego kodeksu (art. 192 k.k. z 1969 r. – art. 194 k.k. z 1997 r., art. 198 k.k. z 1969 r. – art. 196 k.k. z 1997 r.) oraz dostosowanie rozwiązań w nim zawartych do standardów wpływających z międzynarodowych aktów praw człowieka¹⁵. Z racji aksjologicznych nowy kodeks pominął także kilka typów przestępstw, również te, które na mocy ustawy z 17 maja 1989 r. o *gwarancjach wolności sumienia i wyznania* zostały uchylone (art. 194 i art. 195 k.k. z 1969 r.).

Pierwszy z kodeksowych artykułów dotyczących ochrony wolności sumienia i wyznania wprowadza odpowiedzialność za przestępstwo, którego istotę stanowi dyskryminacja religijna: “Kto ogranicza człowieka w przysługujących mu prawach ze względu na jego przynależność wyznaniową albo bezwyznaniowość podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2” (art. 194).

¹⁴ Dz. U. Nr 88, poz. 553.

¹⁵ A. Wąsek, *Projekt kodeksu karnego a międzynarodowe standardy praw człowieka*, w: *Problemy reformy prawa karnego*, Lublin 1993, s. 59.

Istota dyskryminacji, czyli czynu zabronionego określonego w powyższym artykule, polega na ograniczaniu człowieka w jego prawach, przysługujących – na zasadzie równości – każdemu człowiekowi z powodu jego przynależności do określonego wyznania lub bezwyznaniowości¹⁶.

Przez przynależność wyznaniową należy rozumieć zespół określonych cech przesądzających o uczestnictwie w określonej wspólnotie religijnej. Natomiast bezwyznaniowość oznacza brak przynależności do wspólnoty religijnej, wyrażający się areligijnym światopoglądem.¹⁷

Podmiotem czynności wykonawczej jest człowiek w zakresie jego przynależności wyznaniowej lub bezwyznaniowości. Określenie chronionych w tym artykule praw mianem praw człowieka, a nie jak dotychczas obywatela, oznacza szerszy zasięg tej ochrony. Podkreśla to także, iż prawo do wolności sumienia i wyznania jest prawem naturalnym, mającym swe źródło w godności osoby ludzkiej i z tej racji przynależnym każdemu człowiekowi.

Kodeks nie określa bliżej, na czym miałyby polegać ograniczenie uprawnień danej osoby. Czyn ten może przybierać formę zarówno działania jak i zaniechania, których skutkiem jest niemożność korzystania przez pokrzywdzonego z przysługujących mu praw. Przystępstwo miało miejsce, gdy “ograniczenie” zostało dokonane¹⁸.

Przystępstwo ma charakter umyślny. Warunkiem karalności sprawcy jest szczególnie motywacja czynu popełnionego “ze względu na przynależność” poszkodowanego. Motywację taką można domniemywać w przypadku uzależnienia korzystania z określonych praw od kryteriów związanych ze stosunkiem danej osoby do religii¹⁹.

¹⁶ R. Góral, *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, Warszawa 1998, s. 265.

¹⁷ W. Wróbel, *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania*, w: *Kodeks karny. Część szczególna*, red. A. Zoll, Kraków 1999, s. 493.

¹⁸ J. Wojciechowski, *Kodeks karny. Komentarz. Orzecznictwo*, Warszawa 1999, s. 337.

¹⁹ O. Górniok, *Rozdział XXIV. Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania*, w: O. Górniok, St. Hoc, St. Przyjemski, *Kodeks karny. Komentarz*, Gdańsk 1999, t. III, s. 168.

Następny przepis zawarty w art. 195 dotyczy odpowiedzialności za złośliwe przeszkadzanie w publicznym wykonywaniu praktyk religijnych:

“§ 1. Kto złośliwie przeszkadza publicznemu wykonywaniu aktu religijnego kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

§ 2. Tej samej karze podlega, kto złośliwie przeszkadza pogrzebowi, uroczystościom lub obrzędom żałobnym”.

Powyższe przestępstwo zostało zaczerpnięte z *Kodeksu karnego* z 1932 r. (art. 174). Przestępcze działanie polega na złośliwym przeszkadzaniu w wykonywaniu aktu religijnego, pogrzebu, uroczystości lub obrzędów żałobnych.

Pod pojęciem “przeszkadzanie” należy rozumieć wszelkie zachowania, które zakłócają powagę wykonywanego aktu religijnego, uniemożliwiają lub utrudniają jego prawidłowy przebieg lub udział w nim innych osób. Dodatkowo działania te muszą być złośliwe, czyli świadome i zamierzone, powodowane chęcią dokuczenia innym²⁰.

Przez “akt religijny” należy rozumieć nie tylko akt kultu, ale wszelkie czynności o charakterze religijnym. Jeśli chodzi o uroczystości i obrzędy pogrzebowe, to przepis chroni zarówno te o charakterze świeckim, jak i religijnym. Chronione czynności muszą mieć charakter publiczny, tzn. mają być wykonywane w takich okolicznościach, w których udział w nich lub ich postrzeganie możliwe jest dla bliżej nie określonej liczby osób.

Ochronie prawnej podlegają praktyki religijne tych kościołów i związków wyznaniowych, które mają uregulowaną sytuację prawną. Pod tym pojęciem należy rozumieć regulację dokonaną w formie umowy międzynarodowej, ustawy szczególnej określającej sytuację prawną danego kościoła lub związku wyznaniowego, jak również wpis do rejestru prowadzonego na mocy art. 30 ustawy z 17 maja 1989 r. o *gwarancjach wolności sumienia i wyznania*.

²⁰ R. Góral, *dz. cyt.*, s. 266.

Sytuację prawną uregulowaną w formie umowy międzynarodowej posiada Kościół katolicki (Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczypospolitą Polską podpisany 28 lipca 1993 r.²¹). Piętnaście kościołów i innych związków wyznaniowych ma sytuację prawną uregulowaną w drodze odrębnej ustawy. Są to: Kościół katolicki (1989), Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny (1991), Kościół Ewangelicko-Augsburski (1994), Kościół Ewangelicko-Reformowany (1994), Kościół Polskokatolicki (1995), Kościół Adwentystów Dnia Siódmego (1995), Kościół Chrześcijan Baptystów (1995), Kościół Ewangelicko-Methodystyczny (1995), Starokatolicki Kościół Mariawitów (1997), Kościół Zielonoświątkowy (1997), Kościół Katolicki Mariawitów (1997), Wyznaniowe Gminy Żydowskie (1997), Wschodni Kościół Staroobrzędowy (1928), Karaimski Związek Religijny (1936), Muzułmański Związek Religijny (1936).

Większość związków wyznaniowych działa na podstawie rejestracji. Według stanu na dzień 4 stycznia 2002 r. było ich 139²².

Ostatni przepis rozdz. XXIV *Kodeksu karnego* (art. 196) wprowadza odpowiedzialność za obrazę uczuć religijnych: "Kto obraża uczucia religijne innych osób, znieważając publicznie przedmiot czci religijnej lub miejsce przeznaczone do publicznego wykonywania obrzędów religijnych, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2".

Pod pojęciem obrazy uczuć religijnych należy rozumieć takie zachowania, które odbierane są przez członków danej wspólnoty religijnej za poniżające lub obelżywe dla przedmiotu tych uczuć, w szczególności dla przedmiotu czci religijnej lub miejsc sprawowania aktów religijnych. Zniewaga dotyczy ściśle określonych osób. Stąd dla bytu przestępstwa, oprócz obiektywnej oceny, czy nastąpiła zniewaga, konieczne jest także uwzględnienie subiektywnego odbioru czynu przez osoby nim dotknięte. O obrazie mówi się bowiem wtedy, gdy konkretne osoby poczują się dotknięte w swych uczuciach religijnych zachowaniem sprawcy. W tym przypadku znacze-

²¹ Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318.

²² Szerzej na ten temat zob. np. M. Winiarczyk-Kossakowska, *Państwowe prawo wyznaniowe w praktyce administracyjnej*, Warszawa 1999, s. 39-47.

nie ma nie tylko treść, ale i forma wypowiedzi lub innego zachowania oraz przeważające w tym zakresie oceny społeczne²³. Dodatkowo zniewaga musi mieć charakter publiczny, czyli musi być uczyniona w taki sposób, że jest w stanie dotrzeć do szerokiego, bliżej nie określonego kręgu osób. Zatem czyn ten może być dokonany zarówno słownie, jak i przy pomocy druku i technik audiowizualnych.

Przedmiotem czci religijnej jest Bóg pojmowany osobowo lub w inny sposób, a także rzecz, symbol, wizerunek, określone słowa lub imiona, które według doktryny danej wspólnoty religijnej uważane są za święte, godne najwyższego szacunku, poważania i uwielbienia. Przedmiotem czci religijnej dla osób wyznania rzymskokatolickiego jest: krzyż, obraz, figura, imię Jezus, Maryja itp.

Terminem miejsce do publicznego wykonywania obrzędów religijnych określa się miejsce, które w sposób szczególny przystosowane jest do sprawowania kultu i innych czynności religijnych dla szerokiego kręgu osób. Miejsce takie może mieć charakter trwały lub czasowy. Może to być kościół, kaplica, synagoga, zbor, ale także przestrzeń zajęta przez osoby uczestniczące we mszy polowej lub nabożeństwie²⁴.

Zakończenie

We współczesnym świecie wolność sumienia i wyznania stanowi oczywisty warunek i wymóg demokratycznego państwa. Z tego względu wykluczony jest jakikolwiek przymus państwowy dotyczący nakłaniania do wyznawania określonego światopoglądu, a obowiązkiem państwa jest skuteczne zapewnienie ochrony tego prawa.

Prawo do wolności sumienia i religii jest dobrem prawnie chronionym na kanwie polskiego prawa karnego. W rozdziale XXIV *Kodeksu karnego* z 6 sierpnia 1997 r. stypizowane zostały 3 przestępstwa przeciwko wolności religijnej. Istotę pierwszego stanowi dyskryminacja religijna, drugie dotyczy odpowiedzialności za zło-

²³ L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 1998, s. 243.

²⁴ W. Wróbel, *dz. cyt.*, s. 501-502.

śliwe przeszkadzanie w wykonywaniu praktyk religijnych, trzecie wprowadza odpowiedzialność za obrazę uczuć religijnych. Tym samym prawo karne w zakresie ochrony wolności religijnej nawiązuje do standardów prawnych niepodległej Polski okresu II Rzeczypospolitej. Jednocześnie przeprowadzona analiza ukazuje konieczność, a zarazem subtelność ochrony prawa do wolności religijnej, która, jak pokazuje przeszłość, może z instrumentu wolności stać się narzędziem zniewolenia.